

जायते वर्त्तिस्तान्मचूडयिषोपमा । कोषस्याभ्यन्तरे
सम्बो पर्वसन्निगतापि च । सवेदनः पिच्छिला च
दुश्चिकित्स्या त्विदोपजा । लिङ्गवर्त्तिरिति ख्याता लिङ्गार्थ
इति चापरे” । लिङ्गं वर्त्तेः स्थानम् । कोषाभ्यन्तरे अण्ड-
कोषाभ्यन्तरे । सम्बो लिङ्गरन्ध्रसम्बो पर्वसन्निगता सन्धि-
पर्वणोः सन्निगता” । तच्चिकित्सादि सुष्ठु० चिकि० १६अ० ।
“उपदेशेषु साध्ये स्निग्धस्निग्धस्य देहिन्” इत्यादि उक्तम्
उपदेशक पु० उप+उश-णिच्-एवुल् । १ हारपाणे । २ दर्शयि-
तरि लि० उप सामीप्ये दृश्य-एवुल् । समीपस्यतया इष्टरि
३ सान्निध्यि । तस्य कार्यानुपपत्तिरुपाभावादुपपत्तृत्वम् ।
उपदेश लि० ब० व० दशानां समीपवर्त्तिनः ब० ब्री० उच्-
समा० । दशसंख्यासमीपवर्त्तिषु नवैकादशसंख्याकेषु ।
उपदा स्त्री उप-दा-भावे अङ् । १ उक्तोचे, २ उपदौकने च ।
“तदस्मिन् दृष्टायलाभशुक्लोपदा दीयते” पा० छदभिहि-
तोभावे द्रव्यवत् प्रकाशते इत्युक्तेः” ३ उपपत्तिवभावे द्रव्ये च ।
“उपदा विविशुः शस्त्रक्षोत्सेकाः कोसलेचरम्” अन्येतरा
जानपदोपदामिः” “प्रत्ययं पूजामुपदाच्छेन” रघुः ।
भावे ल्युट् उपदानमप्यत्र न० । स्वार्थे कन् । तत्रैव
उक्तोचे च । उपदा+अभूततद्भावे भूदौ चि । उप-
दीभूतः उपदीकृतः “तस्य रत्नमुपदीकृतं नृपाः” माघः ।
उपददाति उप+दा-कर्त्तरि क्तिप् । उपदाद्रव्यदातरि लि०
“वर्त्तमानाहुरधं वनावोपदाम्” यजु० २०, ६, “उपदाम्
उपदानदातारम्” वेददी०
उपदानवी स्त्री स्वर्भातुदानवस्य प्रभानामकन्याजे पुत्रोन्मः
कन्या-भेदे । “स्वर्भानोस्तु प्रभा कन्या पुत्रोन्मस्तु सुताल-
यम् । उपदानवी हयशिरा शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी” ।
हरि० १२अ० “उपदानवी सुतान् लेभे चतुरस्त्रैर्लिकालजा-
न् । दुष्प्रलम्भं सुप्रलं प्रवोरमनघं तथा” हरि० १२अ० ।
उपदि(श)श्च अव्य० दिशि, दिशोः समीपं वा वा अच् समा० ।
१ दिगीत्यर्थे २ दिशोः सामीप्ये च० उपगता दिशौ आत्मा०
समा० हलन्ताद्वा टाप् । दिशोर्मध्यवर्त्तिन्यां विदिशि कोणे
स्त्री “आवृणुन् सर्वतोव्योम दिशश्चोपदिशस्तथा” भा०
ब० १७१ अ० ।
उपदिश पु० “भगिन्यां वसुदेवस्य श्रुतश्रवसि जप्तिरे । शिशु-
पालो दशमीवोरैभ्योऽथोपदिशो बबो” हरिव० ११७अ०
उक्ते शिशुपालभ्रातरि वसुदेवस्य भागिनेये नृपभेदे
उपदिश्य अव्य० उप+दिश-लृप् । १ उपदेशं कृत्येतर्ये । उप-
दिशि भवः दिगा० यत् । २ विदिग्भवे लि० ।

उपदिष्ट लि० उप+दिश-कर्मणि क्त । यस्य जनस्य उपदेशः
कृतस्तस्मिन् १ जने उपदेशेन २ ज्ञापिते च । “उपदिष्टा-
तिदिष्ट गोत्रस्यैव निषेधः” उद्वा० त० रघुनन्दनः ।
उपदी स्त्री उपेत्य देवते खण्डयते उप+दो-वजर्थे क गौ-
रा० ङीष् । (परगाढा) वन्दायां राजनि० स्वार्थे कन् ।
वा चुस्तः । उपदिका उपदीकाप्यत्र हेमचन्द्रः । “इमा
वज्रो यदुपदीका” यत० ब्रा० १४, १, १, ८, अत्र वज्रो-
शब्दस्यैव वन्दापर्यायत्वश्रवणात् हेमचन्द्रे वज्रोतिपाठ
कल्पनेन शब्दकल्पद्रुमे तत्पर्यायताकथनं प्रामादिकमेव
२ कीटभेदे च भेदिनिः ।
उपदीक्षिन् पु० उपगतोदीक्षिणं सामीप्येन अतः ० स० ।
यस्य दीक्षितस्य निकटस्थे “उपदीक्षी स्तेष्वग्निषु नखनि
हन्तनाद्युद्वादनान्तं सन्निपातिकम्” कात० २५, १४, २,
“उपदीक्षी नेदिष्टः” कर्कः ।
उपदृश् लि० उपरिस्थः सन् पश्यति उप+दृश्-क्तिन् । उपरि-
स्थतया इष्टरि सान्निध्यि स्वर्यचन्द्रादौ । “अयं स्वर्य इ-
वोपदृग्वं सरांसि धावति” ऋ० ६, ५४, २, “अयं सोमः
स्वर्य इव यथा स्वर्यः सर्वस्य लोकस्योपदृष्टा तत्तत्कर्मणा
मुपदृगुपदृष्टा” भा० । “भद्रा स्वर्य इवोपदृशः” ८, १०२, १५ ।
उपदृषद्(ट्) अव्य० सामीप्यादौ अव्ययी० वा अच् समा० ।
दृषद्ः पाषाणस्य सामीप्यादौ
उपदेव पु० उपगतोदेवम् सादृश्येन आत्मा० स० । “देवकस्या
भवन् पुत्राश्चत्वारस्त्रिदशोपमाः । देववानुपदेवश्च संदेवो देव-
रक्षितः” हरिव० १८अ० उक्ते १ देवकनृपपुत्रभेदे । “अक्रू-
रेणोपसेनायां सुगात्रां कुरुनन्दन” । प्रसेनचोपदेवश्च
जज्ञाते देववर्चसौ” हरि० १४अ० उक्ते २ अक्रूरपुत्रभेदे
च । देवतुल्यतेजस्तत्प्राज्ञानयोस्तथात्वम् । देवसदृशलौकिक
सामर्थ्ययुक्ते ३ पिशाचादौ । अन्तोदात्तोऽयम्, उपदेवाश्च
दश “विद्याधरोऽप्सरोयक्षोरक्षो गन्धर्वकिन्नरौ । पिशाचो
गुह्यकः सिद्धोभूतोऽमी देवयोनयः” इत्यनरोक्ताः बोध्या
एषाञ्चलौकिकशक्तित्वात्तथात्वम् । उपदेवतादयोऽप्यत्र ।
उपदेवी स्त्री “याः पत्न्योवसुदेवस्य चतुर्ह्ये वराङ्गनाः । पौरवी
रोहिणीऽनाम मदिराऽपि २ तथा धरा ३ वैशाखी च
तथा भद्रा ४ सुनाम्नी ५ चैव पञ्चमी । सहदेवा १ शान्तिदे-
वा २ सन्देवा ३ देवरक्षिता ४ । एकदेव्युपदेवी ५, ६, च देवकी
चैव सप्तमी ७ । १२ । सुतसुर्वडवा चेति द्वे एते परिचा-
रिके” १४ । हरि० १७ उक्ते वसुदेवस्य पत्नीभेदे । जातौ
ङीष् २ विद्याधरादिजातिस्त्रियाम् ।